

ÉTUDES ÉPIGRAPHIQUES ————— 2

Corpus des inscriptions grecques d'Illyrie méridionale et d'Épire 4

sous la direction de Pierre CABANES

Inscriptions de la Molossie

par Pierre CABANES, avec le concours de Miltiade HATZOPoulos

Corpus des inscriptions grecques d'Illyrie méridionale et d'Épire 4

(sous la direction de Pierre Cabanes).

Inscriptions de la Molossie (par Pierre Cabanes, avec le concours de Miltiade Hatzopoulos).

Études Épigraphiques 2. École française d'Athènes, 2020.

Μετὰ ἀπὸ μακρόχρονη καὶ ἐπίπονη ἐργασία, στὸ τέλος τοῦ ἔτους 2020 δημοσιεύτηκε τὸ σῶμα τῶν ἐπιγραφῶν τῆς ἀρχαίας Μολοσσίας. Τὸ διαμάντι αὐτὸ τῆς σειρᾶς « Études Épigraphiques », ἀποτελώντας τὸν τέταρτο τόμο τοῦ « Corpus des inscriptions grecques d'Illyrie méridionale et d'Épire », ἔγινε δεκτὸ μὲ μεγάλη χαρὰ καὶ ὄχι μόνο ἀπὸ τοὺς εἰδικούς. Προσωπικά, πιστεύω πὼς ἦταν πολὺ πιὸ λογικὸ νὰ δημοσιεύονται σὲ ἓνα ἐνιαῖο σῶμα οἱ ἐπιγραφές

τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας, βέβαια, σὲ πολλοὺς τόμους, ἀλλὰ ποτὲ δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ ἀποφευχθοῦν οἱ ἐκτὸς ἐπιστήμης παράγοντες. Ὁ διάσημος Pierre Cabanes ἀσφαλῶς καὶ δὲν χρειάστηκε πολλὴ συνδρομὴ ἀπὸ τὸν «Μακεδονάρχη» Χατζόπουλο, ἢ τουλάχιστον εἶναι δύσκολο νὰ ἀνιχνευτεῖ τέτοια, ἔχοντας ἐπίσης ὑπ' ὄψιν τὰ εὐάριθμα τυπογραφικὰ λάθη, πού προφανῶς κανεὶς δὲν μπόρεσε νὰ τὰ διορθώσει, ἴσως ἐξ αἰτίας κάποιας

βιασύνης. Ἡ διάθεση τῆς ἔκδοσης αὐτῆς ὡς ἠλεκτρονικὸ βιβλίο διευκολύνει πολὺ τὴν πρόσβαση καὶ ἐπιτρέπει τὴν σχετικὰ γρήγορη ἐπεξεργασία καὶ βιβλιοπαρουσίαση σὲ ἐποχὴ πανδημίας. Ἡ οικονομικὴ συνδρομὴ τοῦ ἰδρύματος Δημητρίου καὶ Αἰγλῆς Μπότσαρη ἦταν ὅπως οἰκονομικὴ κρίσιμη.

Στὴν ἀρχὴ τῆς εἰσαγωγῆς, ὁ καθηγητὴς Cabanes δηλώνει πὺς μόνο μετὰ τὴν ἔκδοση τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Ἀλβανίας ἦταν δυνατόν νὰ ἀρχίσει ἡ ἐργασία πάνω στὶς ἐπιγραφές τῆς ἑλληνικῆς Ἠπείρου (sic!). Σὲ μιὰ ἐπιστημονικὴ συνάντηση στὰ Γιάννενα τὸ 2009 ἀποφασίστηκε νὰ δημοσιευτοῦν τέσσερις τόμοι (Μολοσσία μαζί με τὴ Δωδώνη, Ἀμβρακία, Νικόπολη, Θεσπρωτία καὶ Κασσιοπία), γιὰ τοὺς ὁποίους διαμορφώθηκαν τέσσερις ξεχωριστὲς ἐπιστημονικὲς ομάδες. Ἀποδίδονται εὐχαριστίες σὲ ἀρκετοὺς Ἑλληνες συναδέλφους καὶ πληροφορεῖται γιὰ τὴν εὐνόητη ἀπόφαση νὰ μὴν συμπεριληφθοῦν ἐδῶ τὰ μαντικά ἐλάσματα, ποὺ ἀναμένεται (sic!) νὰ ἐκδοθοῦν ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία τῆς Ἑλλάδος, δυστυχῶς μετὰ τὸν θάνατο τῶν τριῶν τους μελετητῶν. Προφανῶς ἡ εἰσαγωγή γράφτηκε πολλὰ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν ἔκδοση, ἀφοῦ οἱ δύο τόμοι μετὰ τὰ ἐλάσματα αὐτὰ δημοσιεύτηκαν τὸ 2013. Τὸ σῶμα τῶν ἐπιγραφῶν τῆς ἀρχαίας Μολοσσίας ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία κύρια μέρη: οἱ γραπτὲς πηγὲς γιὰ τὴν περιοχὴ μετὰ γαλλικὴ ἑρμηνεία καὶ μετάφραση; μιὰ ἱστορικὴ εἰσαγωγή γιὰ τὴν Μολοσσία καὶ παρουσίαση τοῦ ἱεροῦ τῆς Δωδώνης; τὸ σῶμα τῶν ἐπιγραφῶν αὐτῆς τῆς περιοχῆς τῆς Ἠπείρου (κυρίως σὲ μεταλλικὴ βάση, λιγότερο σὲ λίθινη, ἐξ αἰτίας τῆς κακῆς ποιότητος τοῦ ἐγχωρίου λίθου). Ἐκτὸς τῆς συλλογῆς αὐτῆς μένουν ἐπιγραφές ὅπου τὸ ἐθνικὸ χρησιμοποιοῦται ὡς προσωπικὸ ὄνομα, οἱ πινακίδες τῶν Λοκρῶν ποὺ στήριζαν οἰκονομικὰ τὸν βασιλέα Πύρρο, καὶ μιὰ ἐπιγραφὴ μετὰ ὑποπτὴ ἀποκατάσταση τοῦ ὀνόματος κάποιου βασιλέα τῶν Ἠπειρωτῶν Ἀλεξάνδρου. Ὁ συντάκτης, ὅμως, δὲν δίστασε νὰ συμπεριλάβει τὶς ἐπιγραφές ποὺ κάνουν μνεία σὲ κάποιον Ἠπειρωτὴ χωρὶς νὰ διευκρινιστεῖ σὲ ποῖο μικρότερο ἔθνος ἀνῆκε. Ὁ Cabanes εὐχαριστεῖ τοὺς συντηρητὲς γιὰ τὶς φωτογραφίες μετὰ τὶς ὁποῖες τὸν ἐφοδίασαν καὶ ἐκφράζει τὴν ἐπιθυμία τοῦ νὰ ἀποτελέσει ὁ τόμος αὐτὸς βάση γιὰ περαιτέρω ἐξερεύνηση μιᾶς συναρπαστικῆς περιοχῆς μακριὰ ἀπὸ τὰ γνωστὰ κέντρα τῆς κλασσικῆς Ἑλλάδας, μαζί με τὸ πρῶτο καὶ πιὸ παλαιὸ μαντεῖο τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Τελικὰ, ἐξαιρετικὲς εὐχαριστίες ἀπευθύνονται στὸν Μιλτιάδη Χατζόπουλο, ὁ ὁποῖος διάβασε μετὰ προσοχὴ καὶ αὐτὸ τὸν τόμο σὰν τοὺς προηγούμενους, μετὰ ἀποτέλεσμα νὰ ἀποφασίσθῃ κάποια λάθη; καὶ ἐπίσης στὸν φοιτητὴ του J.-Y. Strasser. Οἱ τελευταῖες γραμμὲς εἶναι ἀφιερωμένες στὴν μνήμη τοῦ πρόσφατα χαμένου Ἀλβανοῦ ἐπιγραφικοῦ Faik Drini, ἑνὸς φίλου, συνεργάτη καὶ προωθητῆ τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιάς τῆς χώρας του στὸ ἐξωτερικόν.

Φυσικά, τὸ πρῶτο μέρος περιέχει τὰ ἀποσπάσματα ἀρχαίων ἑλληνικῶν καὶ ρωμαϊκῶν συγγραφέων ποὺ τεκμηριώνουν τὴν ἱστορίαν τῆς Μολοσσίας. Τὸ δεύτερο μέρος ἀποτελεῖται ἀπὸ μιὰ ἐκτενὴ ἐπισκόπηση τῆς ἱστορίας τῆς Μολοσσίας, ἡ ὁποία, βέβαια, δὲν ἐνδιέφερε

τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς χωριστά, ἀλλὰ πάντα σὲ σχέση μετὰ τὶς μεγάλες πόλεις καὶ μετὰ τὶς Ρωμαϊκὲς διεισδύσεις, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μαντεῖο τῆς Δωδώνης. Ὁ Cabanes ἀρχίζει ἀπὸ τὴν πρωτοϊστορικὴ περίοδο, ἐνώνοντας χρονικὰ μακρυσμένα κείμενα γιὰ νὰ ἀποδείξει τὶς πρώιμες σχέσεις τῶν Μολοσσῶν μετὰ τὴν Ἀττικὴ καὶ μετὰ τὴν Ἰωνία, ὅπου ἐμφανίζεται τὸ ἐθνικὸ αὐτὸ ὡς προσωπικὸ ὄνομα. Πιὸ γνωστὸς εἶναι ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Ψευδο-Σκύμνου ὅτι ὁ Πύρρος (γιὸς τοῦ Ἀχιλλέως) ἔφερε τοὺς Μολοσσοὺς στὴν Ἠπειρὸν καὶ ὅτι τὸ Πελασγικὸ μαντεῖο τῆς Δωδώνης, εὐρισκόμενον σὲ ἓνα μικτὸ βαρβαρικὸ περιβάλλον (Θεσπρωτοὶ καὶ Χάονες ἐναντὶ Μολοσσῶν;) πέρασε στὸ δικὸν τους ἔλεγχον. Σὲ μερικοὺς ἱστοριογράφους τὰ ἔθνη τῆς Ἠπείρου παρουσιάζονται ὡς βαρβαρικά, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀντίθεση μετὰ τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Θουκυδίδου ἀποδεικνύεται πὺς τὸ μόνον κριτήριον εἶναι ὁ ἀπολίτιστος τρόπος ζωῆς. Ἡ μετάβαση ἀπὸ τὸν ἀπλὸ κτηνοτροφικὸν τρόπο ζωῆς στὸν πολιτισμὸν νοτιοἑλληνικοῦ τύπου ἐγένετο τὸν τέταρτον αἰῶνα, ὅχι μόνον στὴν Μολοσσίαν, ἀλλὰ εὐρύτερα στὴν περιοχὴ. Ὁ Λίβιος καὶ ὁ Διόδωρος μνημονεύουν πέντε πόλεις: Πασσαρών, Τέκμων, Φυλακὴ, Ὀρραον, Εὐρυμέναι. Κατὰ τὸν Πλούταρχον, ἡ πιὸ σημαντικὴ ἦταν ἡ Πασσαρῶν (πιθανότατα Κάστρο Ἰωαννίνων), ὅπου οἱ βασιλεῖς καὶ ὁ λαὸς ἔδιναν τὸν ἐπίσημον ὄρκον μετὰ ἀπὸ τὴν θυσίαν στὸν Δία Ἀρείον. Τὸ Ὀρραον εἶναι ἡ μόνη ἀπὸ τὶς τέσσερις κατεστραμμένες ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους ποὺ τοποθετεῖται μετὰ βεβαιότητα κοντὰ στὸν Ἀμμότοπον. Τὸ ἀνατολικὸν σύνορον τῆς Μολοσσίας ἦταν τὸ ὄρος Πίνδος, μετὰ κάποια φύλα πάντως νὰ θεωροῦνται Μολοσσικά, μέχρι καὶ τοὺς Ὀρέστες. Στὴ δύση καὶ ἡ Δωδώνη ἀνῆκε γιὰ πολὺ καιρὸ στὴν Θεσπρωτίαν, ἐνῶ ἡ Μολοσσία διευρύνετο συνεχῶς, ὥστε νὰ φθάσει καὶ σὲ μιὰ στενὴ λωρίδα τῆς θάλασσας. Ἡ βαθμιαία αὐτὴ ἐπέκταση τεκμηριώνεται ὅχι μόνον μετὰ κάποιες ἐπιγραφές ἀπὸ τὴν περιοχὴ, ἀλλὰ καὶ μετὰ τοὺς καταλόγους θεαροδόχων Ἐπιδαύρου καὶ Ἀργούς. Ἀπὸ ἐπιγραφὰς βγάζονται συμπεράσματα καὶ γιὰ τὴν σταδιακὴ ἐνοποίηση τῆς Ἠπείρου ὑπὸ τοὺς Αἰακίδες, καθυστερημένη σὲ σύγκρισιν μετὰ τὴν μακεδονικὴν. Ὅσο ἀφορᾷ τὶς φυσικὰς πηγὰς, κάποιοι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς μιλοῦν γιὰ ἔλλειψιν τροφῆς καὶ γιὰ τὴν κατανάλωσιν βαλανιδιῶν πρὶν οἱ αὐτόχθονες μάθουν τὴν γεωργίαν. Ἦδη ὁ Ἡσίοδος μαρτυρεῖ μιὰ νέα ἐποχὴ μεγάλων σπορῶν καὶ ἐκτροφῆς ἀγελῶν, ὥστε μιὰ στιγμὴ νὰ γίνῃ ἡ Ἠπειρὸς ἐξαγωγέας σίτου πρὸς τὴν κεντρικὴν Ἑλλάδα. Τὸ ὑγρὸ κλίμα ἐπέτρεπε τὴν τήρησιν βοῶν οἱ ὁποῖοι μῆλκαν στὸν μῦθον μετὰ τὶς διαστάσεις τους, σὰν τοὺς Παιονικοὺς. Οἱ ἀγελάδες περιγράφονται παχειαί, γιὰ τὸν ἐπιτρεπτόταν ἡ γονιμοποίηση, καὶ ἐπίσης ἔδιναν ἐξαιρετικὰ μεγάλας ποσότητες γάλακτος. Τὰ πρόβατα ἐπίσης ἦσαν θρυλικά, ἀλλὰ ὅχι τόσο, ὅσο οἱ σκύλοι.

Ὁ Πλούταρχος («Βίος Πύρρου») ἀναφέρεται σὲ μιὰ πρώιμην περίοδον, μετὰ τὸν κατακλυσμόν, ὅταν κατὰ κάποιους συγγραφεῖς στὴν περιοχὴ ἔμεναν καὶ δημιούργησαν τὸ μαντεῖον τῆς Δωδώνης ὁ Δευκαλίων καὶ ἡ Πύρρα, καὶ κατὰ ἄλλους μετὰ τὴν περιοχὴ κυβερνοῦσε ὁ Φάεθων, ὁ ὁποῖος εἶχε περάσει στὴν Ἠπειρὸν μετὰ τὸν

Πελασγό. Πολύ αργότερα, μετά τον Τρωϊκό πόλεμο, εκεί έφθασε ο Νεοπτόλεμος ή Πύρρος, υιός του Άχιλλεύς, μαζί με την Άνδρομάχη και τον Έλληνα. Η παράδοση έδω άσχολεϊται με δύο πολύ ένδιαφέροντα ανθρωπολογικά φαινόμενα, τους δύο καρποφόρους γάμους του Νεοπτόλεμου και τους τρεις της Άνδρομάχης, ο πρώτος με τον Έκτορα, ο δεύτερος με τον κατακτητή Πύρρο και ο τρίτος με τον διασωθέντα αδελφό του πρώτου άνδρός της, κάτι που δυστυχώς δεν άπασχόλησε ιδιαίτερα τον Cabanes. Για μια ενδιάμεση γενεά μάς είδοποιεί πάλιν ή μυθολογία (Μούνιχος με οικογένεια), και μέσω του Πλουτάρχου για μια μάλλον μυθική του Αϊδονέως με την γυναίκα του Περσεφόνη και την κόρη τους Κόρη, πιθανόν συνδεδεμένη με την παράδοση για την είσοδο στον Άδη που βρίσκotan στην Ήπειρο, όπως και το Νεκρομαντεϊόν. Ένας βασιλέας της Μολοσσίας, ο Άδμητος, εμφανίζεται για πρώτη φορά στην ιστορία με την άφορμή της φυγής του όστρακισμένου Θεμιστοκλέους τὸ 472, αλλά ή άληθινή ιστορία του βασιλικού οίκου των Αϊακιδών αρχίζει με τον Θάρυπα. Πάλιν ο Θουκυδίδης μνημονεύει τους Μολοσσούς και τους Ατιντάνες ως συμμάχους του Κνήμου του Λακεδαιμόνος όταν ο Πελοποννησιακός πόλεμος είχε μεταφερθεί γύρω από την Άμβρακία. Τότε τους όδηγοῦσε ο Σαβύλινθος, κηδεμόνας του μικρού Θάρυπος, ο όποιος είχε αποσταλεί στην Αθήνα για σπουδές που όδηγησαν στον έκπολιτισμό της Ήπειρου. Οι θεσμοί που έφερε στην πατρίδα του τεκμηριώνονται από αρκετές έπιγραφές, όπως και ή Αθηναϊκή ιθαγένεια των Μολοσσών βασιλέων την όποία εξασφάλισε. Η Μακεδονία καθυστέρησε, αλλά και χρειάστηκε πιὸ βαθείες επεμβάσεις. Τὸν Θάρυπα τὸν κληρονόμησε ο υιός του ο Αλκέτας, ο όποιος αναγκάστηκε να διαφύγει στον Διονύσιο τὸν Πρεσβύτερο στις Συρακούσες, ώστε αυτός να τὸν ἀποκαταστήσει στον θρόνο της Μολοσσίας με τη βοήθεια των Ίλλυριών. Η επέμβαση των Σπαρτιατών, όμως, δεν μπορούσε να ἀποκαταστήσει τη ζημιὰ σὲ Μολοσσική ανθρώπινη δυναμική. Ο Αλκέτας στρέφεται πρὸς την Αθήνα, αλλά ο Ίάσων τὸν Φερῶν σύντομα διευρύνει την έξουσία του πέραν της Θεσσαλίας. Ο σχεδὸν άγνωστος διάδοχος Νεοπτόλεμος Β΄ συγκυβερνᾷ με τὸν μικρότερο αδελφό του, τὸν Αρύββα, ο όποιος παίνει σὲ αϊμομικτικό γάμο με την ανηψιά του Τρωάδα και κάνει τὸν μέλλοντα βασιλέα Αϊακίδη. Πρόκειται για την πρώτη καταγεγραμμένη Μολοσσική βασιλική αϊμομξία, από την όποία γεννήθηκε και ή Όλυμπιάδα, γυναίκα του Φιλίππου και μητέρα του Αλεξάνδρου, όμως δεν άπασχόλησε και αυτή πολὺ τὸν Cabanes. Φέρεται ὅτι ο Αρύββας προδόθηκε από τὸν γαμβρό του και κατέληξε σὲ εξορία στην Αθήνα, ἐνῶ ο Αλεξάνδρος ο Μολοσσὸς ἀπολάμβανε την προστασία της αδελφής του και του γαμβροῦ του (νωρίτερα επίσης έρωμένος του;) που του παραχώρησε κατακτημένα εδάφη στον νότο μέχρι και τὸν Άμβρακικό κόλπο. Ο Cabanes θεωρεϊ άβάσιμο τὸν ισχυρισμό κάποιων, στηριζομένων σὲ άλλο χωρίο του Διοδώρου, πὼς ο Αρύββας ζοῦσε μέχρι και τὸν Λαμιακό πόλεμο. Βέβαια, δεν υπάρχουν επίσης ἀποδείξεις ὅτι ή Ήπειρωτική παράταξη εκτέλεσε

τὸν φόνο του Φιλίππου κατὰ την τελετή του γάμου της θυγατέρας του με τὸν θεῖο της Αλεξάνδρου. Τὸ μοναδικὸ αξιομνημόνευτο γεγονός κατὰ την έποχή αὐτοῦ ήταν ή εκστρατεία στην Νότια Ίταλία, που τελικὰ του κόστισε τη ζωή και έκανε την Κλεοπάτρα αντιβασιλίσα. Την φόνευσε ο Αντίγονος και δὲν άφησε παιδί, ἀφοῦ πιθανότατα ο Νεοπτόλεμος Αλεξάνδρου της έπιγραφής άρ. 55 ήταν υιὸς άλλου Αϊακίδη. Ο έλεγχος περνᾷ στην Όλυμπιάδα, ή όποία άπαγορεύει στους Αθηναίους να επέμβουν στη Δωδώνη κατὰ τὸν χρῆσμό που έλαβαν από εκεί. Ακολουθεϊ μια ταραγμένη περίοδος διχασμοῦ των Μολοσσών σὲ όπαδούς και ανταγωνιστές των Μακεδόνων, με την έπιστροφή του Αϊακίδου, του υιὸς του Αρύββα ἐκ του δευτέρου γάμου με την ανηψιά του Τρωάδα, ο όποιος προφανώς δεν θα μπορούσε να βρίσκεται στο αντίθετο στρατόπεδο με τὸν ὑποθετικὰ άκόμα ζωντανὸ πατέρα του. Η ἀποπομπή του με κοινὸ δόγμα των Ήπειρωτῶν ἐξ αιτίας της συνδρομής που προσέφερε στην Όλυμπιάδα ἀποτελεϊ λαμπρὰ επίδειξη των ιδρυμάτων της βασιλείας των Αϊακιδών. Ο μικρὸς Πύρρος καταφεύγεται στους Ίλλυριούς ἐνῶ ή Όλυμπιάδα σκοτώνεται από τὸν Κάσσανδρο. Οι Μακεδόνες συνεχίζουν να έλέγχουν την Ήπειρο και ο Αϊακίδης δίνει τη ζωή του στίς προσπάθειες να τὸς διώξει, με ἀποτέλεσμα να κερδίσουν τὸν θρόνο κάποια «παιδιά του Νεοπτόλεμου», έλεγγόμενα πάντοτε από τους Μακεδόνες. Ο Αλκέτας Β΄, έτεροθαλὴς αδελφὸς του Αϊακίδη, έπιστρέφει για να διώξει τὸς Μακεδόνες, αλλά τελικὰ συμφιλιώνεται με τὸν Κάσσανδρο μετὰ από την μεγάλη μάχη που κατέστρεψε τὶς Εὐρυμένες. Τελικὰ τὸν έξοντῶνουν οι ίδιοι οι Ήπειρώτες μαζί με δύο υιούς του, και οι άλλοι δύο ποτὲ δεν ἀνεβαίνουν στον θρόνο. Τότε στην Ήπειρο επεμβαίνει ο Γλαύκιος, βασιλέας των Ταυλαντίων, για να ἀποκαταστήσει τὸν Πύρρο. Μετὰ από μερικά χρόνια, όμως, οι Μολοσσοί εξέγειρονται και παραδίδονται στον Νεοπτόλεμο Β΄, και ο Πύρρος έπιστρέφει μόλις τὸ 297, χάρη στην συνδρομή του Πτολεμαίου Α΄ της Αιγύπτου. Σύντομα πεθαίνει ο Κάσσανδρος και ή Μακεδονία εξασθενεί. Ο Πύρρος ἀναμειγνύεται στη διαμάχη μετὰ των υιῶν του Κασάνδρου και ἀποκτᾷ νέα εδάφη, τὰ όποια κυβερνᾷ μαζί με τὸν Νεοπτόλεμο για ἕνα ή δύο χρόνια και μετὰ μόνος του από τὸ 295 μέχρι τὸ 272. Η πρώτη και άωρος σύζυγός του έδωσε τὸ ὄνομα στην Αντιγόνη της Χαονίας, προφανώς μέρος του βασιλείου, ἐνῶ οι άλλες έξυπηρετήσαν διπλωματικές ανάγκες (ή κόρη του Παίονος Αὐδολέοντος, ή Λάνασσα του Συρακουσίου Αγαθοκλέους, ή Βίρκεννα του Ίλλυριου Βαρδίλιος, ίσως και ή κόρη του Πτολεμαίου Κεραυνου). Τὸ 288 ο Πύρρος γίνεται βασιλέας των Μακεδόνων, μετὰ συγκυβερνᾷ με τὸν Λυσίμαχο και τελικὰ χάνει και την Θεσσαλία για λογαριασμό του συγκυβερνήτη του. Τὸ 280 περνᾷ με μεγάλο στρατὸ στην Ίταλία (νίκη της Ήρακλείας, στην έπιγραφή άρ. 48), και πάλι αργότερα, αλλά με λιγότερη τύχη. Μετὰ στρέφεται ἐναντίον της Μακεδονίας του Αντιγόνου Γονατᾷ και οι μισθοφόροι του Κέλτες ληστεύουν βασιλικὸς τάφους κοντὰ στις Αιγές. Πεθαίνει στο Άργος τὸ 272, ἀφοῦ είχε

ήττηθει στην Σπάρτη, και ο Έλενος επιστρέφει με το πτώμα και το υπόλοιπο του στρατού στην Ήπειρο. Ο Αλέξανδρος Β' έπρεπε να μαζέψει τα του πατρός του στην Ήπειρο και στην Ιταλία, με μεγαλύτερο κατόρθωμα τη διατήρηση των κτημάτων στην νότια Ίλλυρία. Η επίθεση στην Μακεδονία απέτυχε και αυτός αναγκάστηκε να καταφύγει στην Ακαρνανία, την οποία μετά την επιστροφή δέχτηκε να μοιραστεί με τους Αιτωλούς. Έδω ο Cabanes δια λόγων και στεμμάτων και πίνακος αποδεικνύει πώς είναι αδύνατον να συναρμοστούν όλα τα τεκμήρια των αρχαίων συγγραφέων για την οικογένεια και την ημερομηνία θανάτου του Αλεξάνδρου Β', δηλαδή πώς δεν είναι όλα όρθα. Μετά τις σύντομες βασιλίες του Πύρρου Β' και του αδελφού του Πτολεμαίου, μένουν μόνο δύο θυγατέρες του δευτέρου, η Νερείς, σύζυγος του Γέλωνος του Συρακουσίου, και η Δειδάμεια ή Λαοδάμεια, η οποία φονεύθηκε στην πρωτεύουσα Αμβρακία.

Το επόμενο ύποκεφάλαιο αφιερώνεται δεόντως στα ιδρύματα του προοδευτικά αυξανόμενου κοινού των Μολοσσών, που φαίνεται να είχε αποτελέσει βάση μιας «Πολιτείας Μολοσσών» του Αριστοτέλους ή κάποιου μαθητή του. Ο βασιλέας ήταν πάντοτε Αιακίδης, χωρίς κανόνες διαδοχής, γιατί άρκοιζε να γίνει αποδεκτός από την έκκλησία των Μολοσσών με διπλό όρκο: εκείνος να σέβεται τους γραπτούς και προφορικούς νόμους και αυτοί να διαφυλάσσουν την μοναρχία στη βάση των νόμων, κάτι που έλειπε στην σύγχρονη Μακεδονία. Η πιθανότητα στρατιωτική έκκλησία συνέδρευε πιθανώς στην αρχή και στο τέλος της πολεμικής περιόδου, δηλαδή την άνοιξη και το φθινόπωρο, όπως ανέβαιναν και κατέβαιναν τα κοπάδια. Αποφάσιζαν για άπονομη ιθαγενείας, προξενείας και άλλων τιμών, κατά πρόταση της βουλής που δημιούργησε ο Θάρυψ αφού επέστρεψε από την Αθήνα. Υπήρχαν και άλλα σώματα εκπροσώπων των διαφόρων εθνών (δαμοιογί, συνάρχοντες, ιερομνάμονες), με ομαδοποίηση των μικροτέρων σε μεγαλύτερα. Οι επίσημοι που βοηθούσαν τον βασιλέα ήταν ο προστάτης (επώνυμος, δικηγόρος και αντιπρόσωπος του λαού) και ο γραμματέας (της βουλής;), άνηκοντας και οι δύο μαζί με τον πρόεδρο του «κολλεγίου» των εθνών στο ίδιο έθνος, γεγονός που προϋποθέτει ένα σύστημα κυκλικής έναλλαγής.

Μετά τον θάνατο της Δειδάμειας, η Ήπειρος έμεινε ένα κοινό ή έθνος και έχασε πολλά περιφερειακά εδάφη. Στο βορρά την απειλούσαν οι Ίλλυριοι του Άγρωνος και της Τεύτας, που αποκρούστηκαν μόνο με την ρωμαϊκή επέμβαση. Στόν νότο είχαν ενισχυθεί οι Αιτωλοί και το 219, όταν οι Ήπειρωτες ήταν σύμμαχοι των Μακεδόνων, υπό την ήγεσία του Δορυμάχου λεηλάτησαν και κατέστρεψαν το ιερό της Δωδώνης, όπως έκαναν λίγο αργότερα και με το ιερό του Δίου στην Μακεδονία. Η Ήπειρος βρέθηκε σε πολύ δυσχερή κατάσταση την εποχή των πολέμων των Ρωμαίων με τους Ίλλυριους και τους Μακεδόνες. Ο Χάρων ο Πρεσβύτερος κάπως έλεγχε την κατάσταση, αλλά ο όμώνυμος έγγονός του, εκπαιδευμένος στη Ρώμη, κατάφερε να σώσει μόνο ένα μέρος της πατρίδας του, ενώ το νοτιοανατολικό, παραμένοντας πιστό στους Μακεδόνες,

τιμωρήθηκε φοβερά μετά την μάχη της Πύδνας. Ο Παύλος Αιμίλιος έφάρμοσε την απόφαση της Ρωμαϊκής Γερουσίας να κατεδαφιστούν έβδομηντα πόλεις και να πωληθούν ως δούλοι περίπου εκατό πενήντα χιλιάδες άνθρωποι, κυρίως στην νότια Ιταλία. Σύμφωνα με τον Στράβωνα, η γη αυτή παρέμενε έρημωμένη ένα αιώνα αργότερα.

Εκείνη την περίοδο η Ήπειρος ήταν ένα κράτος με δύο κεφαλές, τη Δωδώνη (κυρίως Μολοσσοί) και την Φοινίκη (Χάονες). Το κοινό των Ήπειρωτών ήταν μια πυραμίδα από τοπικά κοινά που ένωναν τις διάφορες μικρές τοπικές κοινότητες. Ο βασιλέας είχε αντικατασταθεί από τον επώνυμο στρατηγό, τον οποίο στις επιγραφές ακολουθεί ο προστάτης των Μολοσσών ή ο προστάτης των Χάονων. Ο δεύτερος κοινός δημόσιος λειτουργός ήταν ο γραμματέας, με οικονομικό και αρχαιονομικό ρόλο. Η έκκλησία εξέλεγε τους κοινούς άρχοντες και αναμειγνύονταν στις έξωτερικές σχέσεις. Το συνέδριο, που πιθανότατα αντιστοιχεί με τη βουλή της προηγούμενης, βασιλικής περιόδου, με δικό του κτήριο στη Δωδώνη, παραμένει ώστόσο μυστηριώδες.

Το «κοινό των Ήπειρωτών περί Φοινίκη», δηλαδή το χαονικό μέρος του Ήπειρωτικού κράτους, υπό την ήγεσία του Χάρουπος του Νεότερου, ως συμμαχού των Ρωμαίων, διατηρήθηκε και μετά το 167. Μια επανένωση έγινε προς το 155, αλλά σύντομα την σκέπασε η ρωμαϊκή «επαρχιοποίηση» της Μακεδονίας, αφήνοντας μόνο κάποιες δικαιοδοσίες σε τοπικά κοινά.

Στο κεφάλαιο για τις έξωτερικές σχέσεις, ο Cabanes πρώτα δίνει μια ιστορική επισκόπηση. Στις γραπτές πηγές προστίθενται οι επιγραφές οι οποίες μαρτυρούν τις αναμενόμενες σχέσεις με την Λευκάδα, την Κεφαλληνία, την Ζάκυνθο, την Κέρκυρα, τον άπέναντι Ακράγαντα και το Βρουνδίσιο. Επίσης με τους όμορους Ίλλυριους, τους Απολλωνιάτες, τους Βυλλιόνες, τους Αθαμάνες, τους Ακαρνάνες, τους Αιτωλούς, τους Θεσσαλούς. Πέρα από το άμεσο περιβάλλον, βεβαίως και ήταν αναπόφευκτες οι στενές σχέσεις με την Αθήνα, έκφραζόμενες σε συμμαχίες, στην παιδεία του Θάρυπος, στις άπονομες ιθαγενείας και προξενείας, στην συμμετοχή στα Διονυσιακά και στις εύριθμες ταφές Ήπειρωτών εγκαθισταμένων εκεί. Παρόμοιες περιπτώσεις τεκμηριώνουν τις επαφές με τους Δελφούς, τη Δήλο και την Κύπρο, και μεμονωμένες με διάφορα μέρη της κυρίως και όχι μόνο Ελλάδος, μέχρι και τις επιγραφές στον μηχανισμό των Αντικυθήρων και την προσφορά του αυτοανακηρυγμένου βασιλέως των θαλασσών, του πειρατού Ζηνικέτους.

Στο μοναδικό φαινόμενο του ιερού της Δωδώνης σωστά αφιερώνεται το έκτο ύποκεφάλαιο του ιστορικού τμήματος. Η εικόνα που δίνουν οι πηγές (από τον Όμηρο μέχρι και τον Στράβωνα) είναι μιας θεσσαλικής Δωδώνης, κοντά στην Πελασγική Σκοτούσσα (ναός του Διός Φηγοναίου), που κάπως και κάποτε μεταφέρθηκε σε άλλο φηγόν στην όμορη Ήπειρο, συγκεκριμένα στους πρόποδες του Τομάρου στην Θεσπρωτία (ή Έλλοπία), η οποία όμως δεν άργησε πολύ να συμπεριληφθεί στο βασίλειο των Μολοσσών. Αναρωτιέται εύλογα ο

Cabanes μήπως σχετίζεται αυτή ή μεταφορά με την επιστροφή του Νεοπολέμου, υιού του Αχιλλέως, από τον Τρωϊκό πόλεμο κάπου κοντά στη λίμνη Παμβώτιδα. Ακολουθεί ή ιστορία των αρχαιολογικών ανασκαφών και της σχετικής ταυτοποίησης της Δωδώνης. Ο πρώτος που συνέδεσε τον αρχαίο Τόμαρο με το όρος Ολύτσικας ήταν ο X. Gaultier de Claubry (1858/9), μέλος της Γαλλικής σχολής Αθηνών, αλλά του πήρε τα πρωτεία ο K. Καραπάνος, τραπεζίτης στο Παρίσι ο οποίος οργάνωσε τις επιβεβαιωτικές εκτενείς ανασκαφές. Δυστυχώς, ο ίδιος προσπάθησε να ελαχιστοποιήσει τον ρόλο του ομαδάρχη Σ. Μινέικο και αυτός, για να εκδικηθεί απομάκρυνε πολλά εύρεθέντα αντικείμενα, συμπεριλαμβανομένων και μαντικών ελασμάτων, που αργότερα διεσπάρησαν σε ιδιωτικές συλλογές και παραμένουν χαμένα για τους επιστήμονες. Από τις έρευνες που διοργάνωσε ο Καραπάνος (1875/6) προήλθε ή σημαντική του δίτομη μονογραφία με τίτλο «Dodone et ses ruines» (1878). Μετά τον Α'ΠΠ περιορισμένη έρευνα διεξήγαγε ο Γ. Σωτηριάδης, την ξανάπιασε ο Δ. Ευαγγελίδης το 1929 και τη συνέχισε μέχρι το 1936, για να προχωρήσει μετά τον Β'ΠΠ, από το 1950 μέχρι τον θάνατό του το 1959. Το 1965 επανέρχεται ο Σ. Ί. Δάκαρης, με διάλειμμα την περίοδο της Επταετίας των Συνταγματαρχών, και συνεχίζουν οι μαθητές του μέχρι και τις μέρες μας. Το αρχαιότερο κτήριο που έχει αποκαλυφθεί είναι ο πρώτος μικρός ναός του Διός από τον Δ' αιώνα και ακολουθεί ο απλός τοίχος από πέτρα γύρω από την φηγό. Στο τέλος του αιώνα εγέρθηκαν το βουλευτήριο, ο πολύγωνος τοίχος της ακρόπολης και ο τοίχος που περιβάλλει όλο το ιερό. Στην εποχή του Πύρρου δημιουργήθηκε μια στοά με ιωνικές κολόνες που περικύκλωνε από τρεις πλευρές, χωρίς την ανατολική, το μέρος με την ιερά φηγό, όπως και το θέατρο, που παρείχε αρκετές προκλήσεις. Το βουλευτήριο είχε μια στοά παρόμοια με εκείνη του θεάτρου (δεκατρείς οκταγωνικές κολόνες με δωρικά κεφάλαια), με μια σειρά από βάσεις αγαλμάτων κατά το μήκος του ανατολικού τοίχου. Θραύσματα των εφίπων αγαλμάτων βρίσκονται στο Αρχαιολογικό Μουσείο των Ιωαννίνων και μαρτυρούν την ωραιότητα ολοκλήρου του ιεροῦ συγκροτήματος. Μετά την καταστροφή από τους Αιτωλούς, με ίχνη φωτιάς στην στρατογραφία, οι Ήπειρώτες του Χάροπος του Πρεσβυτέρου κατέβαλαν πολύ κόπο για να αποκαταστήσουν και αναβαθμίσουν αυτό τον πολιτικά εξαιρετικά σημαντικό τόπο (βουλευτήριο, ναός του Διός, νέος ναός της Διώνης, μικρές οικοδομές – θησαυρούς, θέατρο με στάδιο, πρυτανείο ή στρατηγείο). Έδω ο Cabanes κάνει ένα διάλειμμα με το κλίμα της περιοχής, με τους βαρείς χειμώνες, τα δροσερά καλοκαίρια και τις πολύ συχνότερες και βαρύτερες βροχές απ' ό τι στην νότια Ελλάδα, κάτι που δημιουργεί πλούσια βλάστηση ως βάση και της κτηνοτροφίας. Άμεσως μετά πιάνει το θέμα της αρχαιότητας του ιεροῦ, κάτι το οποίο προϋποθέτει την επανάληψη των ήδη αναφερθέντων περί της καταγωγής του πληθυσμού. Το (θεσσαλικό;) μαντείο των Πελασγών συνδέεται με τις άπαρχές της Έλληνικής φυλής και

του πλουσίου της πανθέου, αλλά οι δικές του άπαρχές δεν είναι ξεκάθαρες. Αυτό που είναι σίγουρο είναι οι προφήτισσες (μετά από ύποφτες;) και ή φηγός που «μιλούσε», όχι τα φύλλα της, ενώ οι άγριες περισσότερες που ζούσαν στον κορμό του δένδρου μπορεί, πραγματικά, να είναι παρεξήγηση. Στις γραμματειακές και επιγραφικές πηγές τεκμηριώνεται ή παρουσία μερικών θεοτήτων στη Δωδώνη, με ήγαιες μορφές τον Δία Νάιο και την μεταγενέστερη Διώνη. Ο τρόπος λειτουργίας του μαντείου παρουσιάζει κάποιες επαναλήψεις, αναπτύσσει όμως τις παραδόσεις για την ιερά πηγή στη Δωδώνη και για τους τρίποδες γύρω από την φηγό, αργότερα κρεμασμένοι σε στύλους και χτυπούμενοι από μαστιγες στα χέρια αγαλμάτων παιδιών. Δεν είναι σαφές γιατί στο κεφάλαιο για τους γραπτώς μαρτυρημένους συμβουλευομένους του μαντείου ο Cabanes αναφέρεται και σε γνωστές αρχαίες φυσιογνωμίες που βρέθηκαν στην περιοχή πριν και άμεσως μετά τον Τρωϊκό πόλεμο, χωρίς να συνδέονται άμεσα με τη Δωδώνη. Παραξενεύεται, όμως, κανείς πολύ περισσότερο όταν βλέπει περαιτέρω επαναλήψεις και πολυπραγμοσύνες στη σειρά των συμβουλευομένων πόλεων και ολίγων ατόμων. Κατανοητό για θρησκευτικά ιδρύματα μέχρι σήμερα, το ιερό της Δωδώνης καρπούνταν δωρεές και κτήματα, αλλά και φόρους για πανηγύρεις και για άπελευθερώσεις δούλων. Στο επόμενο υποκεφάλαιο αναπτύσσεται μια ίσως περιττή για τέτοια έκδοση μελέτη για την πρακτική άπελευθερώσεων στη Δωδώνη. Τα Νάια (Γ' αιώνας πρὸ Χριστοῦ – Γ' αιώνας μετὰ Χριστόν) λάμβαναν χώρα κάθε τέσσερα χρόνια, όπως μαρτυρείται και από τον μηχανισμό των Αντικυθήρων, και έγιναν στεφανικοί αγώνες χάρη στον Χάροπα τον Πρεσβύτερο. Στο τέλος αυτού του μέρους δεόντως παρουσιάζονται οι αξιωματοῦχοι των αγώνων (νάϊαρχος, αγωνοθέτης, ναϊκοί εὔθυνοι) και κάπως περισσῶς οι επιγραφές που αποκαλύπτουν τον σύνθετο χαρακτήρα των αγώνων.

Το σῶμα των επιγραφών της Μολοσσίας αποτελεί το τρίτο μέρος αυτής της έκδοσης. Παραδοσιακά, το πρώτο επίπεδο ταξινόμησης είναι τοπικό, το δεύτερο γενικό χρονικό, το τρίτο τυπικό και το τελευταίο συγκεκριμένο χρονικό, ἔστω και με κάποιες ασυνέπειες. Κατανοητά, το σῶμα αρχίζει με τις επιγραφές της Δωδώνης, των οποίων ή πρώτη αναθηματική βρίσκεται στο Λοῦβρο και χρονολογείται στον ΣΤ' αιώνα π. Χρ., ενώ ή δεύτερη παρόμοια είναι στο Ashmolean. Ίδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν οι ἐνεπίγραφοι τρίποδες, αναθήματα ραψωδών (άρ. 5, με μία ακόμα που μάλλον ἔσφαλμένα σχετιζόταν με την Ὀλυμπία, και άρ. 17). Η επιγραφή άρ. 8 είναι ή πρώτη που τεκμηριώνει ένα ιστορικό γεγονός (νίκη στόλου Αθηναίων κατά Πελοποννησίων), αλλά δεν είναι σαφές ποιό. Μια άλλη ιστορική μαρτυρία μπορεί να ταυτοποιηθεί στην επιγραφή άρ. 18. Η πρώτη επιγραφή με διάταγμα (δύο) και χαραγμένη σε (ἀσβεστό)λίθο είναι εκείνη με άρ. 30. Αποτελεί επίσης την πρώτη ευκαιρία για τον Cabanes να αντιμετωπίσει τον αναθεωρητισμό της Elizabeth Meyer (νέμεσή του;), αλλά και τα ζητήματα των πτώσεων και ενός υποθετικού ἐγκαταλειμμένου Ήπειρωτικού μηνός

παραμένουν άνοιχτά. Τò επόμενο διάταγμα, επίσης σέ άσβεστόλιθο, άπαίτησε πολλά σχόλια άποκατάστασης, απέδειξε την συνάφεια τών νοημάτων «άτέλεια» και «έντέλεια» στην περιοχή, και άνοιξε τò ζήτημα για την θέση τού φύλου τών Όρεστών μεταξύ τής Μολοσσίας και τής Άνω Μακεδονίας. Βέβαια, οί μορφές τών γραμμάτων δέν άποτελούν πολú καλή βάση για χρονολόγηση και κάποιες ιδέες τής Meyer είναι απλά ύποθετικές. Άκολουθεϊ μιá παρόμοια επιγραφή, κοκκιδωτή (pointillé) σέ χάλκινη πλάκα, πού πάλι θέτει τò ερώτημα για την μορφή τής ονομαστικής κάποιων εθνικών. Οί επόμενες δύο επιγραφές είναι φουσκωτές (geroussé). Στις πράξεις άπελευθερώσεων δούλων βρίσκεται μιá μοναδική διατύπωση (άρ. 46) και κάποια νέα εθνικά όνόματα (άρ. 47). Η πρώτη άφιέρωση τής επομένης περιόδου (Συμαχία τών Ήπειρωτών και ενδιάμεση περίοδος) έχει άνεκδοτική ιστορία, γιατί εξαγοράστηκε από τόν Καραπάνο στο Βερολίνο άφού είχε πρώτα ύποκλαπεί από κάποιο εργάτη στις άνασκαφές και πωληθεί εκεί. Ασφαλώς, ή άποκατάσταση τής επιγραφής 49 (μακεδονική άσπίδα) δέν είναι καθόλου σίγουρη, και εκείνες τών άκόλουθων άρκετά προβληματικές. Η τελευταία άφιέρωση συμπεριλαμβάνει μυθική άναφορά στην καταγωγή τών Ζακυνθινών από την Τρωϊκή Κασσάνδρα, τριάντα γενεές πίσω. Έπειτα άκολουθούν τά διατάγματα αúτης τής εποχής, τών οποίων ή πρώτη έχει εξαιρετικό ενδιαφέρον. Πρόκειται για άπόδοση άτελείας και έντελείας στα χρόνια τής βασιλείας τού Νεοπτολέμου Άλεξάνδρου, καταγομένου προφανώς από «χαμηλότερο» κλάδο τών Αιακιδών. Ένθ άκόμα ύπάρχει και άναφέρεται ό προστάτης τών Μολοσσών, τò διάταγμα αúτò εκδίδεται από τούς συμμάχους άνάμεσα στους Ήπειρώτες, και όχι από τούς συμμάχους τών ιδίων, όπως λανθασμένα θεωρεί ή Meyer. Η δεύτερη και τελευταία ίσως ρίχνει λίγο φώς στην σκοτεινή εποχή τού Πύρρου, ένθ ή δεύτερη τών πράξεων άπελευθέρωσης δίνει όχι μόνο την άσυνήιστη έκφραση «ξενική λύσει» (άπαλλαγή από τούς φόρους τών ξένων), αλλά έμμέσως και την πληροφορία ότι κάποια Θεσπρωτικά έθνη είχαν ένσωματωθεί στην κοινότητα τών Μολοσσών. Ότι ό Χάρων ό Πρεσβύτερος ήταν Θεσπρωτός δείχνει ή πρώτη άφιέρωση τής δημοκρατικής περιόδου. Στην επιγραφή άρ. 66 παρουσιάζεται ένα πρόσωπο πιθανότατα ήδη γνωστό από τò σωμα επιγραφών τού Βουθρωτού και δέν είναι σαφές γιατί ό Cabanes άποκλείει Ήλληρική καταγωγή από τò όχι τόσο μακρινό φύλο τών Παρθίνων. Ό «βασιλέας» τών πειρατών Ζηνικέτης έμφανίζεται πομπωδώς στην επιγραφή άρ. 73. Η επόμενη, πρώτη τών διαταγμάτων τής περιόδου, όπως και ή ύπ' άρ. 77 (τιμάται ό υιός τού τιμωμένου στην προηγούμενη, ήδη σχεδόν άδιάβαστη), περιέχει τò όνομα ενός γλύπτη με άβέβαιη ταύτηση. Οί ενδιάμεσες έχουν επίσης ενδιαφέρον. Η ύπ' άρ. 75 χαράχτηκε πίσω από τή 74 στον ίδιο λίθο, προφανώς μετά την Αιτωλική εισβολή, και παραξενεύει με την έλλειψη τού στρατηγού τών Ήπειρωτών και τού προστάτου τών Μολοσσών. Ένδέχεται νά ήταν στρατηγός ό εισηγητής τής άπόφασης, και μάλιστα από ιστορική οικογένεια (γενεαλογία στο

σωμα επιγραφών τού Βουθρωτού). Η ύπ' άρ. 76 άποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα για ανθρώπινη άμέλεια, με τις σημαντικές φθορές πού έχει ύποστεί παρατημένη στον άρχαιολογικό χώρο τής Δωδώνης. Κάποια πολιτική σημασία έχει ή επιγραφή 81, πού επίσης δείχνει την άνάγκη προσεγμένης άνάγνωσης τών επιγραφών για νά μη δημιουργούνται άβάσιμες έπιστημονικές συζητήσεις. Άκολουθεϊ μιá επιγραφή με δύσκολη και μερική άποκατάσταση, ώστόσο πολú ενδιαφέρουσα εξ αίτίας τής σύνδεσης και πιθανής ταύτησης τού στρατηγού τών Ήπειρωτών Δέρδα με έναν έπίσημο σέ επιγραφή από τò Βουθρωτό (ιερέας τού Άσκληπιού), στην ιστορία τού Τίτου Λιβίου (προστάτας τών Χαόνων;) και σέ νομίσματα τού Κοινού. Η πράξη άπελευθέρωσης ύπ' άρ. 88 έμπεριέχει τριπλό εθνικό προσδιορισμό (Μολοσσοί - Όμφαλες - Χιμώλιοι). Άπελευθέρωση από γυναίκα χωρίς προστάτη συναντάται στην επιγραφή ύπ' άρ. 96, όπως σέ άρκετές επιγραφές από τò Βουθρωτό, μαζί με «ξενική λύσει». Στην επιγραφή ύπ' άρ. 100, προφανώς από την εποχή μετά την καταστροφή από τò στρατό τού Παύλου Αιμιλίου (άγωνοθέτης άντι για προστάτη), πάλι μνημονεύονται «Όρεστοί Μολοσσοί» και τεκμηριώνεται ό τετραετής χαρακτήρας τών Ναίων (pentétérique, κάθε τέσσερα χρόνια). Η επόμενη γυρίζει λίγο πίσω και συνδέεται με παρόμοια από τò Βουθρωτό για νά παρουσιάσει τή σύσταση τού εκτελεστικού σώματος τού κοινού τών Ήπειρωτών (στρατηγός τών Ήπειρωτών, προστάτας τών Μολοσσών, προστάτας τών Χαόνων). Η τελευταία πράξη άπελευθέρωσης τής περιόδου δίνει άφορμή για συζήτηση σχετικά με την τιμή τών δούλων και δείχνει την άυτονομία τών γυναικών σέ τέτοιες συναλλαγές. Άκολουθούν κάποιες όχι καλά διατηρημένες επιγραφές, πού δέν επιτρέπουν σημαντική άποκατάσταση και σαφή ταξινόμηση. Η ύπ' άρ. 111 είναι ή μόνη σωζόμενη πού μνημονεύει ένα δώρημα στη Διώνη. Η μεθεπόμενη ίσως άναφέρεται στο κοινό τών Θεσπρωτών και σέ «ναϊκούς ευθύνους». Φαίνεται ότι ή επιγραφή 115 άποκαλύπτει την ύπαρξη λατρείας τής άυτοκρατορικής οικογένειας στη Δωδώνη. Τιμάται ή σύζυγος τού άκόμα ζώντος Αύγούστου από τò άκόμα ύφιστάμενο κοινό τών Μολοσσών, αλλά ήδη τò 2010 (sic!) ή επιγραφή ήταν τελείως δυσανάγνωστη. Χαραγμένη σέ μικρή μολύβδινη πλάκα, ή επιγραφή 120 περιέχει κατάστιχα στρατιωτών πολú σημαντικά για την ονοματολογική έρευνα. Οί επόμενες στη σειρά επιγραφές από τή Δωδώνη είναι σέ άσχημη κατάσταση και σπάνια επιτρέπουν μερική άποκατάσταση. Πριν από τις παρόμοιες τελευταίες, κάποιες ενδιάμεσες άποτελούνται μόνο από συντομογραφίες ή όνόματα. Τò δεύτερο μέρος περιέχει τις υπόλοιπες επιγραφές από την Μολοσσία, χωρίς τυπολογική διανομή. Η ύπ' άρ. 166 άφιέρωση βρέθηκε στο Κάστρο τών Ιωαννίνων και τιμά τόν άγωνοθέτη (Ναΐα και Άκτια Καισάρεια) και ιερέα (Σεβαστών) στο 241/2 ή λίγο άργότερα. Επίγραμμα από την ποιήτρια «Ανυτη» έφτασε σέ ένα άπόμακρο χωριό κάτω από τόν Τόμαρο, όπως μαρτυρεί ή επιγραφή ύπ' άρ. 176. Άκολουθεϊ ένα μοναδικό διάταγμα άνανέωσης φιλίας μεταξύ δύο

μικροτέρων κοινῶν μέσα στο κοινὸ τῶν Μολοσσῶν. Ἡ ἐπόμενη ἐπιγραφή, ἀφιέρωση στὸν Δία «Ἄρειο» (κατὰ τὸν Πλούταρχο) μὲ ἐνδιαφέρον ἀνάγλυφο, ἴσως προέρχεται ἀπευθείας ἀπὸ τὸν τόπο ποὺ βρέθηκε, δηλαδὴ τὸ Κάστρο Ἰωαννίνων, χωρὶς νὰ ἔχει μεταφερθεῖ ἀπὸ τὸ Γαρδίκι, καὶ σὲ καμία περίπτωση στὸ Γαρδίκι. Τὸ μικρὸ κείμενο σχετίζεται μὲ στίχους τοῦ Εὐρυπίδη καὶ τοῦ Σάμου, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν βοηθᾷ τὴν χρονολόγηση. Πιθανότατα πρόκειται γιὰ ἀφιέρωση ἀκριβῶς στὸ θρησκευτικὸ κέντρο τῶν Μολοσσῶν ὀνομαζόμενο «Πασσαρῶν», ἐνῶ στὸ Ροδοτόπι θὰ ἦταν τὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος Ἀγεμόνας (178). Στὸ τέλος αὐτοῦ τοῦ μέρους καταχωρίζονται ἀρκετὲς ἐπιτάφειες στηῆλες κατώτερης ποιότητος καὶ μόνο σὲ μία μνημονεύεται γυναίκα (196).

Κατὰ τὴν ταπεινὴ μου γνώμη, τὸ τρίτο μέρος, μὲ τὶς ἐπιγραφὲς ἐντοπισμένες ἐκτὸς Μολοσσίας, ἀλλὰ σχετιζόμενες μ' αὐτή, θὰ ἔπρεπε νὰ βρίσκεται κάπου στὸ ἱστορικὸ πρῶτο σκέλος καὶ σὲ καμία περίπτωση μετὰ ἀπὸ τὶς ἐντόπιες ἐπιγραφές. Βέβαια, ἀρκετὲς ἀπὸ αὐτές, ἰδιαίτερος ἐκείνες ποὺ προέρχονται ἀπὸ μεγάλα πολιτικὰ καὶ θρησκευτικὰ κέντρα, ἔχουν ἐνδιαφέρον γιὰ μνημονεύουν βασιλεῖς (200, 201?, 205, 207?, 209, 210, 211, 212, 215, 230-239) ἢ θεαροδόχους (203, 206, 254). Κάποια προσφορὰ γιὰ τὴν ἔρευνα τοῦ Ἑπειρωτικοῦ κράτους δίνουν οἱ ἐπιγραφές 249 καὶ 250. Ὁ μηχανισμὸς τῶν Ἀντικυθήρων ὅχι μόνο περιέχει τὰ Νάϊα ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους μεγάλους ἀγῶνες, ἀλλὰ καὶ οἱ μῆνες στὸ ἡμερολόγιό του φέρουν σχεδὸν τὰ ἴδια ὀνόματα, μὲ παραλλαγὴ στὴ σειρά, παρόλο ποὺ τὸ ἀρχαῖο αὐτὸ ἀνθρώπινο θαῦμα δὲν εἶχε φτιαχτεῖ γιὰ τὴν περιοχὴ τῆς Ἠπείρου. Ἀκολουθοῦν κατάλογοι νικῶν σὲ δραματικούς καὶ ἀθλητικούς ἀγῶνες στὴ Δωδώνη (στὴν Ἀμβρακίᾳ στὴν ἐπιγ. 255;). Μετὰ τὶς μαρτυρίες τῶν ἐπιγραφῶν 261 καὶ 262 γιὰ τὴν ἐπαναστάση τοῦ κοινοῦ τῶν Ἑπειρωτῶν μὲ τὸν θάνατο τοῦ Χάροπος τοῦ Νεότερου, ἔρχεται ἡ 268 γιὰ νὰ ἀποκαλύψει ὅτι τὸ ἔθνος τῶν Μολοσσῶν τότε μπορούσε νὰ ἀποδίδει μόνο του προνόμια καὶ τιμές. Ἡ ταύτιση τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ μὲ τὸν Δία Δωδωναῖο τεκμηριώνεται στὴν Νικόπολη (271-274) μετὰ τὸ 128 καὶ ἦταν ἡ ὕψιστη τιμὴ ποὺ μπορούσε νὰ τοῦ ἀποδοθεῖ στὴν Ἠπειρο. Οἱ ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές ἀπὸ τὴν Ἀθήνα γιὰ Ἑπειρῶτες ἀποτελοῦν μιὰ ξεχωριστὴ ἐνότητα. Ἀνάμεσα σὲ τὶς τελευταῖες ἐπιγραφές σ' αὐτὸ τὸ μέρος εἶναι μιὰ ὄψιμη μὲ ἰσχυρισμὸ γιὰ καταγωγή ἀπὸ τὴν Ὀλυμπιάδα, σχεδὸν τρεῖς αἰῶνες ἀργότερα, ποὺ δὲν μπορεῖ

να ἐρμηνευτεῖ εὐκόλα. Ἡ προτελευταία παρουσιάζει ἕναν διοικητὴ τῆς Ἠπείρου ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀδριανοῦ, ἐνῶ ἡ τελευταία παραμένει πολὺ ἀμφίβολη καὶ ἴσως δὲν ἔπρεπε νὰ συμπεριληφθεῖ ἐδῶ καθόλου.

Ἀκολουθεῖ ἡ ἀντιστοιχιστὴ τῶν ἐδῶ ἐκδοθέντων στὴν Ἠπειρο καὶ ἄλλοι εὐρεθέντων ἐπιγραφῶν μὲ προηγούμενες ἐκδόσεις καὶ μὲ τὶς θέσεις στὸ Μουσεῖο Ἀθηνῶν ἢ Ἰωαννίνων γιὰ ἐκείνες τῆς Ἠπείρου. Στὴ συνέχεια περιλαμβάνονται τὰ εὐρετήρια μὲ ὀνόματα θεοτήτων, βασιλεῖς τῶν Μολοσσῶν καὶ μέλη τοῦ οἴκου τῶν Αἰακιδῶν, ἐπισήμους τῶν Ἑπειρωτῶν, τὸν αὐτοκρατορικὸ οἶκο, διοικητὴ ἐπαρχίας, ὀνόματα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἔθνη καὶ τοπωνύμια, ὀνόματα μηνῶν, ἑλληνικὲς λέξεις. Μιὰ ἐκτενὴς βιβλιογραφία δὲν μπορούσε νὰ λείπει ἀπὸ ἕνα τέτοιο ἔργο.

Ὅπως εἴθισται στὴ σειρά αὐτὴ, τὸ νέο σῶμα περιλαμβάνει στὸ τέλος καὶ προσθήκες στοὺς παλαιότερους τόμους. Σὰν νὰ ἀναγνωρίζεται ἐδῶ ἡ ὑπογραφή κάποιου ἄλλου, π.χ. στὴν ἐπιγραφή 413 τοῦ CIGIME I 2, ἀπόσπασμα 2 μὲ προσόψεις Α & Β, καὶ στὴν 417. Μιὰ ἐνδιαφέρουσα περίπτωση ἐπανεύρεσης μιᾶς χαμένης ἐπιγραφῆς εἶναι ἐκείνη τῆς ὑπ' ἀρ. 212 ἀπὸ τὸ CIGIME I 2. Στὸ CIGIME III ἀνήκει μιὰ νέα ἐπιγραφή (486) ἀπὸ τὴν ἀνεξάρτητη Ἀμαντία (τελευταῖο τρίτο τοῦ Γ' μέχρι τὰ μέσα τοῦ Β' αἰ. πρὸ Χρ.) ποὺ ἀποκαλύπτει τὸν δεῦτερο μέχρι σήμερα γνωστὸ πρύτανη (ἄρχοντα ἐπώνυμο). Ἡ ἐπόμενη μαρτυρεῖ τὴν ὑπαρξὴ περιπάλων στὴν ἴδια κοινότητα καὶ τὴν κοινὴ ἑλληνικὴ παιδεία τῶν κούρων σ' αὐτὴ τὴν ἀπόμακρη περιοχὴ. Δὲν εἶναι σαφές γιὰ τὴν ἀποφασίστηκε νὰ συμπεριληφθεῖ μιὰ μοναστικὴ ἐπιγραφή ἀπὸ τὸ 1733 (490). Μετὰ τὸν πίνακα τῶν εἰκόνων, τῶν πινακίδων καὶ τῶν χαρτῶν ὑπάρχει ὁ πίναξ τῶν περιεχομένων καὶ τελικὰ οἱ τρεῖς χάρτες μὲ τὴν περιοχὴ στὸν Δ' αἰῶνα, στὴν ἐποχὴ τοῦ Πύρρου καὶ στὴ δημοκρατικὴ ἐποχὴ, καθὼς καὶ φωτογραφίες τῶν ἐπιγραφῶν.

Δὲν θὰ ἦταν κακὸ νὰ εἶχε γίνῃ ἕνα «ξανακοίταγμα» αὐτοῦ τοῦ τόμου πρὶν δημοσιευτεῖ, ἀλλὰ καὶ ἔτσι συμπληρώνεται ἕνα τεράστιο ἐπιγραφικὸ κενὸ καὶ διευκολύνεται κατὰ πολὺ ἡ περαιτέρω ἔρευνα. Σὲ ἀναμονὴ λοιπὸν καὶ τῶν ἐπομένων προβλεπόμενων σωμάτων ἀπὸ τὴν Ἠπειρο, ἴσως καὶ μιᾶς νέας, καλύτερης ἐκδοσης τῶν μαντικῶν ἐλασμάτων ἀπὸ τὴ Δωδώνη, εἶναι καθήκον καὶ ὑποχρέωση γιὰ ὅλους τοὺς εἰδικούς νὰ ἀντλοῦν φρέσκο νερὸ ἀπὸ τὴ νέα αὐτὴ πηγὴ καὶ νὰ τὸ διαδώσουν ὅσο γίνεται εὐρύτερα.

Jovica Grozdanovski

